

УДК 338.436.33.009.12(477)

Ярошенко С.П., д.е.н., доцент, Українська академія банківської справи

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Висвітлюються проблеми фінансового забезпечення реалізації конкурентних переваг агропромислового комплексу України. Автор наголошує, що необхідно провести детальний аналіз фінансового механізму кожного із зазначених у Посланні Президента чинників і, обов'язково, на всіх рівнях (мікро-, мезо-, макро- і глобальному).

Ключові слова: агропромисловий комплекс, конкурентоспроможність, реформування АПК

Конкуренція – це форма взаємодії суб'єктів ринку, економічна боротьба за найвигідніші умови вкладення капіталу, збільшення обсягу продаж і маси прибутку, основний механізм формування господарських пропорцій. Вона діє як примусова сила, що спонукає підприємців боротися за удосконалення форм і методів виробництва, використання новітніх технологій, нових способів організації та управління виробництвом. Витісняючи з ринку слабких підприємців, конкуренція, з одного боку, створює умови для реалізації можливостей новим суб'єктам господарювання, а з іншого, стимулює цей процес, “винагороджуючи” сильніших максимальним прибутком через механізм ціноутворення. В цьому аспекті конкуренція виступає як внутрішня рушійна сила ринку, що стимулює і підтримує його життєздатність.

Конкурентоспроможність – це можливість підприємства тривалий час відстоювати власні переважні позиції у галузі завдяки наявності ефективної стратегії, або здатність діяти протягом довготермінового періоду на ринку і отримувати при цьому прибуток, достатній для науково-технічного вдосконалення виробництва, підтримки продукції на високому якісному рівні та стимулювання працівників. Конкурентоспроможність продукції визначається якісними і вартісними характеристиками, що забезпечують максимальне задоволення конкретної потреби споживача, найбільший корисний ефект для нього та підприємства.

Що стосується базових чинників, які впливають на конкурентоспроможність АПК, то їх можна виділити у такі групи:

- природно створена фундаментальна частина чинників, які діють у центральній сфері АПК – сільському господарстві, де неорганічні речовини перетворюються в органічні сполуки, продукти, необхідні людині – земля, її надра, води, природна і культурна рослинність, біокліматичний потенціал, тварини, птиця тощо. Земля, рослини і тварини є одночасно засобами і предметами праці, їх використання повинно узгоджуватися із законами природи, потенціальними можливостями підвищення родючості ґрунту і продуктивності тварин;
- виробничий потенціал, попередньо створений працею людини – засоби праці, оборотні фонди, інженерні комунікації тощо;

- науково-технічний прогрес – розвиток науки, техніки, технології і своєчасне освоєння їх досягнень, що підвищують продуктивність суспільної праці та якість продукції. При цьому науково-технічний прогрес розглядається не лише у сфері техніки, а як явище, що охоплює всі сфери життя суспільства;
- продуктивність праці – здатність суспільства мобілізувати фізичні, інтелектуальні та моральні сили для прискореного розвитку виробництва, підвищення його інтенсифікації та ефективності.

Ефективність функціонування агропромислового комплексу значною мірою визначається співвідношенням між його окремими сферами. В Україні склалася структура АПК з великою питомою вагою сільського господарства, слабкорозвинутою сферою переробки і дуже незначною сферою, що постачає засоби виробництва. Фактична результативність роботи АПК України вкрай незадовільна: величезні втрати виробленої аграрної продукції як безпосередньо у сільському господарстві, так і у переробній промисловості. Одночасно у розвинутих країнах з ринковою економікою АПК зорієнтований, у першу чергу, на збут кінцевої продукції: більша частка сфери Ш і менша – сфери II.

Одна з причин незадовільного стану справ у виробництві продовольства полягає у тому, що значні зусилля по удосконаленню матеріально-технічної бази сільського господарства не супроводжувалися послідовними змінами механізму господарювання. У результаті поглиблювалося відчуження селянина від землі, знижувалася його зацікавленість у кінцевих результатах виробництва.

З метою узгодження інтересів трудівників з інтересами держави і підвищення темпів зростання виробництва продовольства у 80-ті роки було прийнято десятки постанов стосовно удосконалення планування і управління, впровадження прогресивних форм організації та оплати праці, наукового забезпечення АПК тощо.

Однак всі вони виявилися малоефективними, нездатними задіяти організаційно-господарські та соціальні резерви, підвищити стимули до праці. Ні у 80-ті, ні у 90-ті роки (коли було проголошено запровадження ринкових відносин у нашій країні) реформи своєї мети не досягли. Можна з впевненістю стверджувати, що всі наші біди не від здійснення реформ. а

від того, що вони тільки проголошувалися і не втілювалися у життя.

Очевидно, що тільки власними силами уряд не зможе забезпечити зростання виробництва та підвищення добробуту людей. Як свідчить досвід розвинутих країн, це можна зробити виключно шляхом створення конкурентного економічного середовища, яке базується на приватній власності на засоби виробництва.

Окремі дослідники вважають, що здійснювані українським урядом заходи щодо реформування АПК спрямовані у зворотному напрямку, від конкуренції. Зокрема, засновано державну акціонерну компанію "Хліб України", здійснюються спроби централізовано, з допомогою виконавчих органів влади розподіляти паливе та матеріальні ресурси для села; створюються також державні машинно-технологічні станції тощо. Все це не тільки не знижує, а, навпаки, посилює корумпованість та бартеризацію в економіці [3, с. 57]. Бартеризація штовхає підприємства у тіньову економіку (питома вага якої уже сьогодні досягла небезпечної для національної безпеки країни рівня), сприяє ухиленню підприємств від сплати податків, заважає розвитку системи їх кредитування і взагалі робить неможливим нормальне функціонування банківської системи, адже в цьому випадку банки виконують не властиві їм фіскальні функції і втручаються у виробничу діяльність підприємств.

Особливо наголосимо на недосконалості цінового (купити аграрну продукцію якомога дешевше, а продати промислові вироби щонайдорожче) та фінансово-кредитного (дати кредит під відсоток, який не можуть витримати навіть найбагатші господарства) механізмів функціонування АПК. У вітчизняній економічній літературі зустрічаються як прибічники підтримання цінового паритету на матеріальні ресурси для сільського господарства і сільськогосподарську продукцію, так і супротивники [3, с. 58]. Ми впевнені, що недосконала цінова політика та відсутність відповідної інфраструктури найбільше унеможливають підвищення конкурентоспроможності нашого сільського господарства. Штучне завищення цін на ресурси та заниження їх на сільськогосподарську продукцію, намагання відібрати у підприємств 10 % амортизаційних відрахувань зменшують їх конкурентні можливості. Аграрне ціноутворення в нашій країні знаходиться під впливом таких негативних факторів як надзвичайно низька продуктивність праці в сільському господарстві, мала місткість внутрішнього ринку продовольства, невпинне падіння платоспроможного попиту населення, зниження і до того невисокої ресурсовіддачі [4, с. 70-71]. Це призводить до збитковості значної частини сільськогосподарських виробників, а звідси - до екстенсивного типу звуженого відтворення. Значне скорочення інвестицій за умов зростання зношування основних фондів підприємств призводить до погіршення їх забезпеченості виробничими фондами, що зменшує продуктивність праці та погіршує якість товарів та послуг.

Безумовно, необхідне створення конкурентного середовища у сфері постачання сільського господарства матеріальними ресурсами та у сфері реалізації

його продукції, а також підтримка галузей промисловості, які ці ресурси виробляють. В Україні склалася ситуація, коли відсутність конкуренції спричинила збитковість 90 % господарств аграрного сектора.

Наприклад, відсутність належної конкуренції та інфраструктури на ринку зерна призвела до того, що вітчизняні виробники зерна отримують тільки близько 40 % від його світових цін. В цілому навіть у такий неурожайний рік, як 1998-й, вони недоотримали 500 млн. дол., а в урожайний рік відповідна цифра складе більше, ніж 1 млрд. дол. Ці втрати обумовлені такими факторами:

1. Втрати врожаю під час його збирання, за найбільш оптимістичними прогнозами – близько 7 %, а у Європі – близько 2 %.
2. Втрати зерна під час його зберігання – близько 7 %, а у Європі – 1 %.
3. Оплата послуг і втрати зерна на державних елеваторах – 14 %, тоді як у Європі – 7 %.
4. Витрати на транспортування зерна (експортного) через морські порти – 12 дол./т, тоді як у Європі – 6 дол./т.
5. Торгова маржа – 10-15 % для зерна та 25 % для насіння соняшника, тоді як у Європі – близько 5 % [3, с. 57].

Таким чином, можна зробити висновки: Україна є неконкурентоспроможною на світовому ринку зерна.

А як можна коментувати пільги у вільних економічних зонах, зокрема звільнення імпорту від сплати податку на додану вартість, у контексті реалізації завдання підвищення конкурентоспроможності національного виробника? Наприклад, цукор із Франції, Німеччини для виробництва цукерок, морозива у вільних економічних зонах не обкладається ПДВ, тобто іноземний виробник отримує із державного бюджету України пільги у розмірі 20 %, а український цукор продається з ПДВ, тобто за інших рівних умов він буде на 20 % дорожчим за аналогічну продукцію [6, с. 8]. Штучно заохочується попит на імпорт, стимулюється розвиток економіки інших країн, пригнічується власна економіка.

Але ж загальновідомо, що головними чинниками підвищення конкурентоспроможності національної економіки визначені:

- нова стратегія наукової та промислово-інноваційної політики;
- запровадження надійної системи енергозабезпечення та енергозбереження;
- перетворення АПК у високоефективний сектор економіки;
- утвердження України як транзитної держави, розвиток інформативних систем [1, с. 10].

Жоден із цих чинників не можна впровадити у життя без відповідного фінансового забезпечення. І тому, без сумніву, позитивною рисою послання Президента є те, що за основу фінансової стабілізації вітчизняної економіки береться фінансова стабілізація первинних суб'єктів економічної системи: юридичних осіб і домашніх господарств. Саме за таких умов

можна говорити про стабілізацію бюджетної системи, а не навпаки.

Що ж стосується перетворення АПК у високоефективний сектор економіки, то є тільки один шлях до цього – встановлення урядом чітких і прозорих “правил гри” для суб’єктів господарювання, максимальне сприяння та заохочення їх діяльності. Указ Президента України від 3 грудня 1999 р. № 1529/99 передбачає реструктуризацію колективних сільськогосподарських підприємств на принципах приватної власності на землю і майно.

Уряд проінформував громадськість про те, що хід реформування колективних сільгосппідприємств (КСП) в нові господарські структури завершився до початку квітня 2000 р. З 10551 КСП реформовано 10521. Створено 11169 господарських формувань: 711 селянських фермерських господарств – це 6 % з усіх реформованих КСП; 2444 приватних підприємства – 22 %; 5020 господарських товариств (переважно ТОВ і АТ різного типу) – 45 %; 2762 сільськогосподарські кооперативи – 25 %. Інші формування типу розширених особистих підсобних господарств – 2 % [7, с. 4].

Другим кроком у реалізації указу має стати укладення договорів оренди між власниками земельних сертифікатів і майнових паїв та керівниками нових форм господарювання. Нині із 6 млн. 200 тис. власників сертифікатів 4 млн. 71 тис. 300 осіб уклали договори оренди на земельні паї терміном на 3-5 років (у південних регіонах – на 10 років) – це дві третини від загальної кількості. А вже з осені нинішнього року орендодавці одержуватимуть орендну плату не нижче 1 % від грошової оцінки землі (80 грн. за 1 га) [7, с. 4].

Наступним етапом реформування в АПК буде формування інфраструктури ринку землі. З цією метою уряд розробив проекти законів про реєстрацію нерухомості, про іпотеку, про операції з нерухомістю, які подані до Верховної Ради. Можна зробити висновки, що всі намічені заходи мають за мету отримати позитивні фінансові результати у сфері трансформації майнових відносин в Україні. Як зазначив прем’єр-міністр України В. Ющенко у своєму виступі на засіданні Верховної Ради України 5 квітня 2000 р., “галузі, в яких спостерігається втричі більше від середнього по країні зростання, це роздержавлені галузі: приватні або галузі, які працюють на корпоративних засадах” [2, с. 3].

Таким чином, сутність проблеми реформування АПК полягає в ефективній реорганізації колективних сільськогосподарських підприємств у приватні комерційні організації, приватизації їх членами майна та землі. А як відомо, приватизація у поєд-

нанні з конкуренцією (і іншими факторами) є необхідною передумовою існування ринку взагалі.

Розглядаючи перетворення АПК у високоефективний сектор економіки як один із головних чинників підвищення конкурентоспроможності національної економіки, не треба забувати, що особливістю розвитку індустріальних країн є постійне зниження ролі сільського господарства серед галузей національної економіки. Це говорить багато про що, але, одночасно, свідчить і про те, що вони вже давно перейшли від конкуренції на основі факторів виробництва до конкуренції на основі інвестицій та нововведень.

На жаль, фінансові проблеми виключають можливість говорити навіть про забезпечення реалізації факторних конкурентних переваг в аграрному секторі. Виникла парадоксальна ситуація: господарства придбали кілька років тому зарубіжну сільгосптехніку, ще не розраховували за неї, а вже час купувати до неї запчастини. Порівняно з 1999 роком діючий парк тракторів скоротився з 471 до 215,5 тисяч, зернозбиральних комбайнів – з 110 до 44,1 тисяч. Причиною цього є низька купівельна спроможність сільських товаровиробників, високі ціни на техніку, недостатнє фінансування програм виробництва, непомірний податковий тиск та високі кредитні ставки комерційних банків. Через відсутність обігових коштів у вітчизняних машинобудівних підприємств не завершено виробництво 150 зернозбиральних комбайнів “Славутич” і 50 “Лан”, неуккомплектовано 370 тракторів, 430 двигунів, 120 кормозбиральних комбайнів. В цілому незавершене виробництво складної сільгосптехніки становить 144 мільйони гривень [5, с. 2].

Необхідно вже думати про фінансове забезпечення збирання врожаю, а тому доцільно проаналізувати досвід моделі фінансування весняної сівби, коли ранні зернові вдалося посіяти без бартеру, а банківський кредит підтримав товаровиробників.

Одним із варіантів розв’язання проблеми фінансування може стати придбання техніки на умовах лізингу. На жаль, сьогодні маємо не лізинг, а приховану форму державного фінансування. У 1998-1999 роки держава виділила 228 мільйонів гривень, а повернуто лише 12 % [5, с. 2]. При такому підході не можна виділяти кошти з бюджету.

Звичайно, проблеми, які аналізуються у статті, не охоплюють усього комплексу проблем фінансового забезпечення реалізації конкурентних переваг агропромислового комплексу України. Необхідно провести детальний аналіз фінансового механізму кожного із зазначених у Посланні Президента чинників і, обов’язково, на всіх рівнях (мікро-, мезо-, макро- і глобальному). Фінансовий стан України залишається складним, і навряд чи він суттєво покращиться після відновлення кредитування МВФ.

Список літератури

1. Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічного та соціального розвитку на 2000-2004 роки. Послання Президента України до Верховної Ради України. 2000 р. // Урядовий кур’єр. – 23 лютого 2000 р. – № 34.
2. Ющенко В. Реформи заради добробуту. Виступ на засіданні Верховної Ради України 5 квітня 2000 р. // Урядовий кур’єр. – 6 квітня 2000 р. – № 63.

1. Дем'яненко С. К стратегия и тактике экономического реформирования // Экономика Украины. – 2000. – № 1.
4. Пасхавер Б. Аграрне ціноутворення в умовах кризи // Економіка України. – 1999. – № 7.
5. Петрушенко М. Чужими комбайнами збиратимемо лише збитки // Урядовий кур'єр. – 22 квітня 2000 р. – № 75.
6. Пинзеник В. Возможен ли в Украине стабильный экономический рост? // Зеркало недели. – 8 апреля 2000 г. – № 14 (287).
7. Приймак О. Надія аграрного сектора – приватник // Урядовий кур'єр. – 5 квітня 2000 р. – № 62.
8. Ярошенко С.П. Резерви підвищення конкурентоспроможності м'ясного підкомплексу України (теоретичні, методологічні, методичні, практичні аспекти). – Суми: Видавництво “Козацький вал”–1998.-С. 57-81.

Summary

The problems of financial security of competitive advantages' realization of Ukrainian agro-industrial complex are lit up in the article. The author emphasizes that it is necessary to make the detailed analysis of financial mechanism of every index marked in President's Message, and do it obligatory for all the levels (micro-, meso-, macro- and global).